

ספר בראשית
עם פירוש רד"צ הופמן
© הוצאת נצח

אתר לימודי
יהדות ורוח

דעת

י) הולדת יצחק וגירושו של ישמעאל

(פרק כא, א—כא)

סמוך לאחר המאורע הנסי שבגרר פוקד ה' את שרה. היא יולדת את הבן המובטח, והוא נקרא יצחק. בשעת חגיגת גמילתו רואה שרה את בן האמה מצחק-לועג. היא חשה בזה סכנה לבנה, אשר על זכותו החוקית לירושת אברהם עלול בן האמה לחלוק. לכן היא תובעת בתוקף את גירושם של האמה ושל בנה, ואברהם מחליט לעשות את רצונה לאחר שה' מסכים לתביעתה ומבטיח גם לשמור על שלומו של בן האמה. אולם הגר תועה במדבר, וכמעט שהיא ובנה גועים בצמא. או מראה לה מלאך האלוהים באר, שממנה היא מרווה צמאונה וצמאון בנה. לכשהלה גדל, נהיה לרובה קשת. הוא גר במדבר פארן, ואמו לוקחת לו אשה מארץ מולדתה, ממצרים.

כמה תופעות תמוהות בפרק זה. האחת היא בשמות הקדושים השונים הבאים כאן. בפסוק הראשון בא פעמיים השם ה', ואילו לאחר מכן בא תמיד השם אלהים¹). אף על פי כן לא קשה לראות, שכל הפרשה מהווה יחידה אחת, וכפי שנראה בהמשך הדברים. אמת, שגם לנו קשה להסביר את השימוש בשמות השונים. ברם, כלל אין זה נחוץ להוכיח בכל מקום שדוקא שם זה ולא אחר מתאים בו. די בכך שהשימוש בשם מסוים איננו מתנגש בתורתו המקובלת. ובאשר לשאר הקשיים, נבאר כל אחד מהם במקומו.

¹ כמובן, שהמבקרים פותרים קושי זה על נקלת. לדעתם לקח „העורך” את

פרק כא, הפסוקים א-ב. וה' פקד את־שרה כאשר אמר,
ויעש ה' לשרה כאשר דבר. ותהר ותלד שרה
לאברהם בן לזקניו, למועד אשר־דבר אתו אלהים.

וה'. שם זה בא כאן מן הסתם בקשר אל הפסוק האחרון של הפרק הקודם. אותו ה', אשר שמר על שרה באופן נסי, כאשר היתה בביתו של אבימלך, אותו ה' פקד אותה סמוך לכך באופן נסי ונתן לה את הבן המובטח. רק בפסוקים הבאים שוב משתמש הכתוב בשם אלהים, השם שבא לאורך כל פרשת ברית המילה², ובוזה נוצר קשר הדוק בין הולדת יצחק וברית זו. הבן המובטח הוא בן המילה, זה שנולד תמים, אחרי שאברהם נתקדש בברית המילה, בניגוד גמור לישמעאל, „בן הערלה“, כפי שהוא נקרא בפי הפייטנים³, בן אשר גם מצד אמו לא נראה מסוגל להמשיך את שליחותו של אברהם. ומשום כך יש הכרח בגירושו של ישמעאל סמוך להולדת יצחק. — פקד = זכר. שני הפעלים באים בכתוב כאשר עקרה זוכה לפרי בטן⁴. — פקד... ויעש. פסוק א מדבר באופן כללי על ביטול עקרותה של שרה, בעוד שפסוק ב מספר במפורש על הולדת הבן המובטח. — כאשר אמר... כאשר דבר.

מחציתו הראשונה של פסוק א מ־J, את הבא אחריו לקח מ„מסורת היסוד“ (Grundschrift), ועוד שינה במחציתו השניה של הפסוק א את השם אלהים לשם ה'. אלא דא עקא, גם הפסוקים ז — כא יש בהם ביטויים וניבים שאינם תואמים את מה שנקרא בפיהם „מסורת היסוד“, ולכן יש, לדעתם, ליחס קטע זה למקור E השני. דומה שעמל רב עמל העורך המדומה כדי לערוך פרק זה, שהרי משלושה מקורות שונים הרכיבו. אולם, כמעט ואין פרק במקרא, שבו תהא ניכרת אפסותה של ההנחה על אדות המקורות E ו־J באופן ברור כל כך כמו בפרקנו, בו באים בקשר הדוק ביותר השמות ה' ואלהים, קשר שרק בעלי משפט קדום ינסו להתירו. שכן, בנקל יראה כל מי שעינים לו לראות, שאין להפריד בין הפסוקים א וב, שמהווים יחידה אחת, וראה בפנים.

² לעיל יז, ג ואילך.

³ השווה „והשיבו, לאיזה בן, לבן הערלה או לבן המילה“, בפיוט „אשר מי יעשה כמעשיך וכגבורותיך“ ליום שני של ראש השנה (המ').

⁴ השווה להלן ל, כב; שמואל א' א, יא. יט וכן שם ב, כא.

אין לקבוע בוודאות על אלו פסוקים מוסבים שני ביטויים אלה, אם על הפסוקים טו—יט שבפרק יז, אם על הפסוקים י—טו שבפרק יח. — ותהר ותלד. בואם של שני הפעלים בזה אחר זה הוצרך על ידי המשלים „לאברהם“; השווה פירושו ויקרא א, א⁶). — לזקניו: זקונים פירושו גיל הזיקנה. — למועד אשר דבר וגו'. ביטוי זה מוסב לכאורה על יז, כא דלעיל.

הפסוקים ג—ה. ויקרא אברהם את־שם־בנו הנולד־
לו אשר־ילדה־לו שרה יצחק. וימל אברהם את־
יצחק בנו בן־שמנת ימים, כאשר צוה אתו אלהים.
ואברהם בן־מאת שנה, כהולד לו את יצחק בנו.

הנולד. היא הידיעה במקום אשר; השווה יח, כא. — הנולד־לו אשר־ילדה־לו. כי הרי נס כפול היה כאן, כאמור בפני אברהם (יז, יז). וכאן שניהם צחקו בשמעם בשורתו. — יצחק, על שום הצחוק הכפול. — וימל. כשם שבשורת הולדת יצחק נתבשרה בשעת ברית המילה, כך מסופר כאן, שמצוות המילה קויימה אצלו. — ואברהם. שוב מוכיח הכתוב את גילו של אברהם, וזאת כדי לשמש מעבר לדבריה של שרה, המובאים בפסוקים הבאים.

הפסוקים ו—ז. ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים, כלי־
השמע יצחק־לי. ותאמר מי מלל לאברהם היניקה
בנים שרה, כי־ילדתי בן לזקניו.

ותאמר שרה. דברי שרה מתקשרים בוודאי אל צחוק זה, שדובר עליו לעיל (יח, יב). או היה זה צחוק של אי־אמון, והוא הפך עתה לצחוק של שמחה. — צחק וגו'. הרי זה צחוק שהוא ית' גרם לו, על ידי

⁶) עמדים ערענו בהוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ג (המ').

מעשה נס מפתיע שעשה; השווה „אז ימלא שחוק פינ"ג" (אבל הוא גם צחוק של תמהון. — כל-השמע. כל מי שישמע על הדבר הזה, יצחק אלי מתוך תמהון. — יצחק. הצד"י נקודה בחטף-פתח משום האות הגרונית שאחריה. — אימרה ראשונה זו, שרה אמרה אותה עם מתן השם ליצחק, שכן היא מתקשרת אל שם זה. — ותאמר. בפסוק זה מוסר לנו הכתוב אימרה אחרת של שרה, אותה ודאי אמרה חדשים אחדים אחרי הלידה, כאשר באופן נפלא גשמתמרה לה לשרה רעננות נעורים שניה זו, בהיחיתה מינקת בנה. היה זה איפוא נס ממושך. והיא מדברת בצורה פיוטית. — מלל. מלל = אמר, אך בלשון הפיוט בלבד. פירוש מי היה מעז לומר; והשווה משלי ל, ג. — בגים, הוא הרבים של המין. — כ-י-ל-ד-ת-י וגר. מכיוון שילדתי לו בן לעת זקנתו, הרי כבר בזה כשלעצמו נס גדול.

פסוק ט. ויגדל הילד ויגמל, ויעש אברהם משתה

גדול ביום הגמל את-יצחק.

ויגמל. השווה שמואל א' א, כב ועוד שם. המ"ם פתחה משום האתנחתא. — משתה גדול. מסופר עליו כדי להראות, שגם אחרים שמחו ביותר על מאורע זה. הפסוק כולו מכין את הסיפור הבא — בשעת השמחה הכללית הנגדולה נתגלה אופיו של ישמעאל.

פסוקים ט—י. ותרא שרה את-בן-הגר המצרי את-אשרי

ילדה לאברהם מצחק. ותאמר לאברהם גרש האמה

הזאת ואת-בנה, כי לא יירש בן-האמה הזאת עמי

בני עמיצחק.

מצחק. אין פירושו כמו משחק, כאילו שרה נתמלאה קנאה בראותה

את בן האמה כשהוא משחק בשעת המשתה, ומשום כך תדרוש את הרחקתו מן הבית. מסתבר שהיה בו בצחוק זה משהו חמור יותר, ובהבנתה הנכונה של המלה צריך לחפש את מגיעיה של שרה. לנו נראה שצחוק זה כמוהו כלעג; השווה להלן לט, יד ויחזקאל כג, לב. ואין הכתוב מפרש את טיבו של לעג זה. אולי חשב ישמעאל, כי בתור בנו הגדול של אברהם הוא רשאי להתגשאות על אחיו הקטן וללעוג לו, לראותו ככסוף לו והוא רשאי להתעלל בו. מכל מקום, סיבה היתה לה לשרה לדאגה, שיבוא היום ובן האמה ידחה את בן הגבירה מירושתו החוקית, יתרה מזו, שיבוא היום והוא יסכן את ירושתו הנצחית של אברהם. משום כך אמרה: גרש את האמה הזאת ואת הבן שהוכיח עצמו כבן אמה. — כ י ל א י י ר ש. אל לו לבן האמה לרשת יחד עם בני, אל להם לחיות ביחד ולנחול בארץ אחת. והציווי האלוהי הבא מוכיח, כי אמנם צדקה שרה אמנו.

פסוקים יא—יג. וירע הדבר מאד בעיני אברהם, על אודת בנו. ויאמר אלהים אלי־אברהם אלי־ירע בעיניך עלי־הנער ועלי־אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה, כי ביצחק יקרא לך זרע. וגם את־בני־האמה לגוי אשימנו, כי זרעך הוא.

וירע הדבר וגו'. הצעתה־דרישתה של שרה לא מצאה חן בעיני אברהם. ונימוקו עמו. הרי ישמעאל בנו הוא, ואין הוא רשאי לדחותו בלי הכרח לכך, ומה גם שייטכן, כי יגדל בביתו יחד עם יצחק ויתחנך שם אף הוא להיות נושא הבטחותיו ית'. ועל שניהם משיב לו הקב"ה (כנראה בחלום הלילה; השווה פסוק יד) בהבטחה מרגיעה. — אל־ירע וגו'. אין אתה צריך להצטער על־הנער ועל־אמתך, על שהנער יימסר לחינוכה של האמה, שייגרש יחד עם אמו מנחלת אברהם, שכן — שרה צודקת בכל אשר תאמר, וזרעו האמיתי של אברהם יימשך ביצחק בלבד. ישמעאל וצאצאיו אף פעם לא יוכיחו עצמם כבני אברהם אמיתיים, ומכאן, שמוטב הוא לשמור על טוהר זרעו באופן מוחלט ולהרחיק ממנו

כל השפעה מזיקה. ובאשר לדאגה השנייה, זו לשלומי הגופני של הילד, הרי גם בענין זה אין לך לדאוג, כי לגוי אשימנו, גם הוא יהיה לעם, שהרי בנך הוא וקיבל בתור שכזה מתכונות אופיי.

109 טו. וישכם אברהם בכקר ויקח לחם וחמת מים
ויתן אליהגר שם עלישכמה ואתיהילד וישלחה,
ותלך ותתע במדבר באר שבע.

כל מי שיש עוד בלבו ספק כלשהו לגבי אלוהותו של התנ"ך, יכול היה להתיר ספקותיו על ידי קריאת פרק זה בלבד. נשאל נא את זה אשר קורא את סיפורי המקרא כספר היסטוריה חילונית: לצדו של מי עומד כאן המספר התנכ"י, לצדם של הגר וישמעאל או לצדם של שרה ויצחק? הרי ברור, שהרושם הראשון, שאנו מקבלים בקריאת פרק זה, הוא זה של רחמנות על מצבה של האם המגורשת עם ילדה. דומה שרק קנאתה של שרה היא, אשר הביאה לגירוש אכזרי זה. והנה, כאשר האמה ובנה קרובים לגוע בצמאון, הקב"ה דואג לשניהם. ודאי שהמספר רוצה לצדד להם להגר ולישמעאל, כך יאמר קורא זה. אולם, כיצד יתאים לכך הציווי האלוהי, "כל אשר תאמר אליך שרה" (1) והקביעה המוחלטת, "כי ביצחק יקרא לך זרע" (2). הרי זה צידוד לשרה וליצחק! התשובה הנכונה היחידה שאפשר לתת לפתרון סתירה מדומה זו, שלא הרי התנ"ך כהרי יצירתו הספרותית של בשר ודם. סופר המספר, את השקפותיו ודעותיו האישיות הוא משקיע בתוך העובדות. ואילו ספרי הקודש. את כל המאורעות כפי שהם התרחשו, הם מתארים, והם מניחים בזה לכל פרט ופרט לקבל את המשקל הראוי לו. אם מתאר איפוא התנ"ך את גירושם של הגר וישמעאל כמעשה של הכרח וכמשלוב בתיכניותי ההשגחתיות שלו ית', הרי יש ויש מקום למידת הרחמנות לגבי אלה, אשר המעשה ההכרחי פוגע בהם לרעה. הן גם הנביאים מרחמים על העכו"ם, כשעליהם לנבא

(1) פסוק יב.

להם רעות⁹). — ויש כם. אברהם משכים קום כדי לבצע את מצוותו ית, אף על פי שרגשות לב האב מתקוממים כנגדה. — וחמת מים. „חמת” סמיכות של חמה = חמת. — ויתן... שם. צורת העבר באה בקשר למעשה הצדדי, בעוד שבעיקר המעשה בא לשון עתיד עכ ו”י ההיפוך; השווה להלן מח, יד. — שם על שכמה וגר. לפי המסופר לעיל⁸) היה אברהם בשעת הולדת ישמעאל בן שמונים ושש שנה, ולפיכך היה עתה ישמעאל, בשעת הגמל את יצחק, לפחות בן שש עשרה. מכאן יש להסיק, שהמלים „שם על שכמה” מוסבות על „לחם וחמת מים” בלבד, ואילו „ראת הילד” חוזר אל „ויתן אל הגר”; ובדומה לכך מצינו במלכים ב' ה, כג¹⁰). מכל מקום, אין לשכוח שלפי שנות החיים שהיו שכיחות בימים ההם, מתאים גיל שש-עשרה לגיל שמונה של היום¹¹). — ואת הילד. המלה ילד באה במקרא גם במובן של צעיר, עלם; השווה מלכים א' יב, ח; דגיא' א, ד; קהלת ד, יג. וישלחה. אברהם משלח את האמה ואת בנה בנו, כשרק מעט צרכי מחיה בידיהם, והם נאלצים לפנות אל המדבר. שם תועה האם בדרך, והסכנה לגוע בצמא מרחפת על שניהם. נראה, כאילו כל זה היה בכוונתו של אברהם. על אף אהבתו

⁹ השווה במדבר רבה כ, א „ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במידת רחמים על ישראל ועל אומות העולם, שכן ירמיה אומר (מת. לו) לבי למואב כחללים יהמה, וכן יחזקאל (כו, ב) בן אדם שא על צוד קינה, והשווה גם ישעי' סז, יא (המ').

¹⁰ טו, טז.

¹¹ השווה רמב”ן. אך השווה גם מדרש רבה פרשה נג, יז. המובא ברש”י (המ').
¹² אולם המבקרים רואים בתיאור זה סתירה לנאמר במקום אחר (ר' הערה 9 — המ'). לפי המתואר כאן, כך הם סוברים, היה ישמעאל בעת גירושו עדיין ילד רך, שמושם על שכם האם, ילד שהאם ילד שהאם שמה תחת אחד השיחים ושוב מרימתו לפי צו המלאך. ברם, בשום מקום לא נאמר, שאכן ילד רך היה ישמעאל בשעת מאורע זה. לא נאמר, שאברהם שם את הילד על שכמה של הגר (וכאמור בפנים — המ'). לידי האם נתן אברהם את הילד, כלומר שם ידו בתוך ידה (אך נראה, שלתרגום השבעים היתה גירסה אחרת או לפחות פירש אחרת). וגם העובדה, שהגר הניחתו את הילד תחת אחד השיחים, איננה מוכיחה דבר ביחס לגילו. אלא, כה חלש היה הנער מחמת צמאונו, עד שלא יכול היה עוד לעמוד על רגליו, ועל האם, החזקה והרגילה לתנאי המדבר יותר ממנו, היה להשכיבו שם.

אל הבן אין אברהם העשיר נותן לו צידה לדרך. ביסורים עליו להתחנך, ללמוד במוקדם להפנות את עינו לשמים לפחות בעת צרה. חסרון מדבר באר-שבע צריך ללמדו אותם לקחים, אשר ביתו העשיר של אביו לא הסכינ להקנות לו, מכיוון שלא הלך בדרכו של האב, אשר ידע כיצד להשתמש בשפע ובמותרות. — במדבר באר שבע. המדבר שבדרום הארץ, סמוך למקום שנקרא לאחר מכן באר-שבע.

הפסוקים טו—טז. ויכלו המים מן־החמת, ותשלך את־הילד תחת אחד השיחם. ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אלי־אראה במות הילד, ותשב מנגד ותשא את־קלה ותבך.

החמת, בשני סגולים, משום ההפסקה של האתנחתא. בפסוק יט לעומת זאת בא חמת בחי"ת צרויה. — ותשלך, כלומר הניחתו מהר, מכיוון שעד כה היתה צריכה להובילו בידו. — השיחם, השווה הנאמר לעיל ב, ה. — הרחק וגר. כלומר בקץ ירית הקשת. — כמטחוי, מלשון טחה = זרוק, ירה. — אלי־אראה במות. לראות ב... השווה להלן מד, לד. — ותשב מנגד. חזרה זו נחוצה משום משפט הבינים הארוך, ופירושה — וביושבה כך מנגד, ותשא וגר.⁽¹²⁾

הפסוקים יז—יח. וישמע אלהים את־קול הנער ויקרא מלאך אלהים אלי־הגר מן־השמים ויאמר לה מה־לך הגר, אל־יתיראי כי־שמע אלהים את־קול הנער באשר הוא־שם. קומי שאי את־הנער והחזיקי את־ידך בו, כִּי־לגוי גדול אשימנו.

אדרבה, דברי המלאך (פסוק יח) „והחזיקי את־ידך בו“ מוכיחים בעליל, שרק צריך היה להחזיק בו, ואילו, אם אמנם כדבריהם, הרי שוב צריכה היתה הגר לקחתו על ידיה או על שכמה.

⁽¹²⁾ יש מן המבקרים שרואים בחלק זה של הפסוק „ותשב“ עד לסופו, תוספת של „העורך“, ואין כל טעם בדבריהם. מדוע זה יוסיף „העורך“ דבר שכבר כתוב?

השבעים הרי „רבה“ פירושו זה היורה, מלשון רבה = רבב. המלה „קשת“ תהא איפוא הביאור ל„רבה“, כלומר הוא היה יורה בקשת. — וישב במדבר פארן. כאן חוזר הכתוב על הנאמר בפסוק הקודם, כדי לפרט באיזה מדבר מדובר, בדומה לחזרה שבפסוק טו. ומכאן הוכחה שגם שם אין לראות בחזרה משום אינטרפולציה. — ותקח... אשה. מענין הוא לציין שתרגום יונתן מזכיר כאן שתי נשים, האחת עדישא והאחת פטימא. נשי מוחמד היו קדישה ועישה, ושם בחו פטימא.

יא) הברית שבין אבימלך ואברהם וקנין הכארות

(כא, כב—17)

ברכת „ונברכו בך“ וגו'¹⁴, שניתנה לאברהם, מתקיימת כבר בימיו. הנווד הזר ומחוסר המולדת נתברך על ידי ה' באופן כה נראה לעין, עד שהמלך אבימלך, אשר עוד לפני זמן לא רב העז לחטוף בכוח את אחותו, אשר לאחר מכן הרשה לו לאברהם בנדיבות לב רבה לגור בארצו, עד שאותו מלך בא אליו עכשו יחד עם שר צבאו על מנת לבקשו לכרות עמו ברית עולם. והנה, למרות הכבוד הגדול הזה יודע אברהם להכיר במעמדו, להתלונן בהזדמנות זו על העוול שנעשה לו על ידי עבדי אבימלך. רק אחרי שמוסדרת תלונה זו, מסכים אברהם לכריתת הברית המוצעת, ועם זאת הוא נזהר לשמור לעצמו את זכותו לבאר שחפר. הרי באר זו היא הנחלה הראשונה, שקנת אברהם בארץ ישראל, וטבעי הוא איפוא, שיעשה את מעשה הקנין הזה בחגיגות יתרה. באופן דומה קונה אברהם מאוחר יותר את מערת המכפלה להיות קבר לאבות האומה¹⁵.

¹⁴ לעיל יב, ד.

¹⁵ להלן פרק כג.

הבאר ואחר כך אחוזת הקבר. ייתכן שיש בהן משום רמז לתורה שבכתב — הבאר, ולתורה שבעל פה — אחוזת הקבר.

פסוקים כב—כג. ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך ופיכל שריצכאו אליאברם לאמר, אלהים עמך בכל אשרי אתה עשה. ועתה השבעה לי באלהים הנה אפי תשקר לי ולניני ולנכדי, כחסד אשריעשיתי עמך תעשה עמדי ועם־הארץ אשר־גרתה בה.

בעת ההוא, כלומר אחר היגמל יצחק. — ופיכל. לפי תרגום השבעים בא גם כאן אחוזת, כמו להלן כו, כז. — הנה, במקום, כלומר מיד. — אפי תשקר לי... שקר ל... כלומר לומר למישהו דבר שאינו אמת, אך גם לנהוג בו שלא כהוגן. — ולניני ולנכדי. זוהי אליטרציה, והכוונה לצאצאים עד סוף כל הדורות. — כחסד, כלומר כפי שסופר לעיל כ, טו ואילך.

פסוקים כד—כו. ויאמר אברהם אנכי אשבע. והוכח אברהם את־אבימלך, על־אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך. ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את־הדבר הזה, וגם־אתה לא־הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום.

והוכח אברהם. אברהם מחשיב ביותר את הבטחת קנינו בבאר ולכן הוא מתלונן, שזו נגזלה ממנו על ידי עבדי אבימלך, לכאורה משום שהללו לא הכירו בזכותו לחפור בארות בארצם. אבימלך מצטדק באומרו שלא ידע על הדבר, מכיוון שאברהם לא אמר לו מאומה, והוא עצמו לא שמע על ענין זה עד היום. מובן מאליו, שהוא מחזיר לאברהם את זכותו לבאר.

הפסוקים כז—ל. ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך, ויכרתו שניהם ברית. ויצב אברהם את־שבע כבשת הצאן לברהן. ויאמר אבימלך אלי־אברהם, מה הנחשבע כבשת האלה אשר הצבת לברהן. ויאמר כי את־שבע כבשת תקח מירי, בעבור תהיה־לי לעדה. כי חפרתי את־הבאר הזאת.

ויתן לאבימלך. אברהם נותן לו לאבימלך מתנות, גם כדי שיוכל, תמורתו, לגור בגרר באין מפריע, וגם כדי לרכוש בהן את הזכות לחפור בארות. — מה הנחש, פירוש, מה הן במקום הזה (השווה זכריה א, ט), כלומר מה משמעותו. — לבדנה, במקום לבדנה; כמו „כלהנה“, מלכים א' ז, לו. — ויאמר וגו'. ואברהם משיב, שיקח שבע כבשות אלה כדי שישמשו עדות, כי אכן חפר את הבאר הזאת. — שבע, הוא מספר האלהים, המספר הקדוש, שאת מקורו ויסודו יש לחפש במספר ימי הבריאה. משום כך היו רגילים ליטול שבעה חפצים בעת השבועה; ומכאן גם הפועל להשבע, כלומר להתחייב במספר שבע המקודש. מנהג זה של נטילת שבעה חפצים לשבועה אמנם לא מצינו אלא בזמן האבות, אבל שם הפועל השבע מעיד כמאה עדים על קדושתו עתיקת היומין של המספר הזה. — תהיה. לשון הנקבה מוסב על הפעולה כולה, והוא בא במקום לשון סתמי (neutrum) שאיננו בשפת עבר.

הפסוקים לא—לז. עליכן קרא למקום ההוא באר שבע, כי שם נשבעו שניהם. ויכרתו ברית בבאר שבע, ויקם אבימלך ופיכל שריצבאו וישבו אלי־ארץ פלשתים.

באר שבע. המלה שבע איננה מתפרשת כאן מלשון שבועה אלא מלשון שבע, המספר. — כי שם נשבעו פירושו איפוא, כי שם ערכו הסכם, שנחקדש במספר שבע המקודש. והנה, להלן כו, לב מסופר על אודות עבדי יצחק, שחפרו אף הם באר במקום הזה, באר שאותה קרא יצחק

מ בשם שבעה, ולפיה שם העיר — באר-שבע¹⁶). ואין בזה סתירה כלל, כ שהרי גם כב, יט מסופר, שאברהם התגורר בבאר-שבע, וגם כו, כג נקרא א שם זה על העיר, כלומר עוד לפני שעבדי יצחק חפרו את הבאר; אלא בשתי בארות מדובר כאן, האחת מימי אברהם, והאחרת שחפרוה עבדי יצחק¹⁷). ונראה, שיצחק חידש את מתן השם לעיר, כשם שחידש את הברית, אשר כרת אברהם את אבימלך. יחס דומה מצינו לגבי העיר בית-אל; השווה ביאורנו להלן לה, טו. — ויכרתו וגו'. כאן יש משום סיכום כל הענין, שכונתו לומר, אחר שכרתו הברית, חזר אבימלך לביתו; והשווה חזרות דומות לעיל טז וכ—כא. — וישבו אל-ארץ פלשתים. אין להסיק מכאן, שהכתוב איננו רואה את באר-שבע כחלק של ארץ פלשת. אך מסתבר, שהעיר אמנם לא השתייכה לעיקר ארצם של הפלשתים, אבל הם טענו לבעלות על כל האזור המדברי שבגבול ארצם.

16 תוסקים ג—ז. ויטע אשל בבאר שבע, ויקראישם בשם ה' אל עולם. ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים.

א של, הוא אֵל בערבית, עץ השכיח מאד בארץ ישראל ובמצרים¹⁸). נראה שעץ זה שימש לעבוד תחתיו, כמקום מקדש. — שם, מוסב כנראה על העץ. תחת העץ קרא אברהם אל ה', שמתפרש מיד לאתר מכן על ידי „אל-עולם“. ה' הוא אלהי הנצח, האל הנעלה מכל זמן, האל שאינו

¹⁶ כמוכן רואים מבקרי המקרא בשני תיאורים אלה שתי אנדות שונות וסותרות על אדות מקור שם העיר.

¹⁷ ומן הראוי לציין, שהחוקר רובינסון, אשר זיהה את באר שבע המקראית בביר-אס-טבע של היום (לדברי אחדים — באר האריות, אך יותר מסתבר — באר הקללות, השוהה 177, ZDMG xxii), מצא שם שתי בארות בעלות מים צחים מעולים, ושתיקן עתיקות ביותר.

¹⁸ Tamarix orientali, ובמצרית העתיקה asel.